

Наталія ДЗЮБИШИНА-МЕЛЬНИК
ЩЕ ОДИН СТИЛЬ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Хліб, вино, учитель, син, брат, сестра, віра — ці слова звично вживаємо у прямому значенні, і навпаки, слова типу *воскресати, сповідувати, святий, рай, ірод, гріх* — переносно. І здається, що між ними немає нічого спільного. Та є така сфера спілкування, котра об'єднує ці слова. Вона не нова, хоча довго була під забороною для нас, українців в Україні. Це спілкування людської душі з Богом через церкву. Воно почалося віддавна, з часів прийняття християнства київським князем Володимиром Великим 988 року. І, звичайно ж, разом з вірою прийшло і Слово Боже. То були святі книги — культові твори, перекладені спочатку старослов'янською мовою, а згодом — церковнослов'янською, причому тексти (приблизно з XIV ст.) читалися по-українському. З середини XVI ст. в церкві використовується також староукраїнська, про що свідчать досить численні переклади фрагментів Біблії, зокрема Євангелія (найвідоміше Пересопницьке євангеліє 1556—1561 рр.). Отже, у XVI—XVII ст. в українській (староукраїнській) мові склався і функціонував такий її різновид, як конфесійний стиль, котрий обслуговував релігійні потреби суспільства того часу. Проте з 1686 р. українська церква, а разом і служба в ній українською мовою були заборонені. Богослужіння відбувається лише церковнослов'янською, причому ті самі тексти читаються вже по-російському, цією ж мовою складаються проповіді¹, послання, катехізиси.

Функціональний конфесійний стиль, але вже як різновид нової української мови (в основі своїй загальнонародній) відроджується в XIX ст., коли з'являються в 40-х рр. переклади Євангелія (частини Біблії) Маркіяна Шашкевича, 1845 року — знамениті псалми Т. Шевченка, це своєрідне поетично-філософське прочитання фрагмента Біблії. Ще в 60-х рр. П. Морачевський зробив дуже гарний переклад Євангелія, що побачив світ у 1906 — 1911 рр. Перекладали Святе Письмо також П. Куліш разом з І. Пулюєм, а після смерті П. Куліша його працю кінчав І. Нечуй-Левицький, так що 1903 року з'явилася вся Біблія українською мовою, до речі, одночасно з Псалтирем і Новим Завітом О. Бачинського, видавалися також молитовники та інша література. 1921 року Я. Левицький переклав Новий Завіт і частину Старого Завіту (цих основних складників Біблії). Одним словом, у перші десятиліття XX ст. конфесійний стиль стає повноцінною складовою української літературної мови, хоча цією мовою офіційно ще не правилось. Справжнього розквіту стиль досягає у роки відродження на Сході України української автокефальної православної церкви (1920—1928 рр.) під проводом митрополита Василя Липківського. В Західній Україні, де панівною була греко-католицька віра, відправи відбувалися церковнослов'янською мовою (з прочитанням текстів на український кшталт), а в малопоширеній римо-католицькій церкві — латинською. І лише окремі жанри, як-от: проповіді, послання, окремі молитви виголошувалися українською мовою. В 30-ті—на поч. 40-х рр. українська мова в церкві використовується в Західній Україні. Про це добре дбав митрополит Андрей Шептицький. Після остаточного нищення (в середині 40-х рр.) української церкви занепадає, природно, й особливий різновид літературної мови — конфесійний стиль. Аж до кінця 80-х—початку 90-х років він функціонує поза межами України — там, де українські емігранти організуються в релігійні громади. Поряд з виданням молитовників, катехізисів, службеників та проповідей і послань (найчастіше друкованих у періодиці релігійного змісту) справжньою подією став вихід (природно, за кордоном) повної книги Святого Письма (Біблії) в перекладі І. Огієнка 1962 р. Зовсім нове видання Біблії здійснене отцем І. Хоменком у 50-ті роки, що з'явилося друком аж тепер.

Реабілітація української церкви стимулювала відродження конфесійного стилю в природному (хоча й деформованому) україномовному середовищі. Одночасно відкрився шлях для припливу релігійної літератури з-за кордону. Безумовно, за роки насильно відрубного розвитку української мови в Україні і на еміграції склалися певні відмінності,

¹ До речі, жанр проповіді запозичений російською церквою з української.

помітні ще й тому, що мова діаспори орієнтована переважно на західний варіант української літературної мови, тоді як в Україні обидва варіанти (західний і східний) практично нівелювалися до середини 60-х років в єдиній літературній мові. Позаяк конфесійний стиль у материковій українській мові останніх десятиліть взагалі не існував, то він перебуває під впливом конфесійного стилю мови діаспори. Найпомітніший наслідок цього — варіювання у фонетичному і граматичному оформленні слів, у самому їх доборі. До прикладу: *катедральний* — *кафедральний*, *Методій* — *Мефодій*, *свобідний* — *вільний*, *ісповідники* — *сповідальники*, *чільник* — *глава*, *освідомив* — *повідомив*, *на вершк* — *на вершині*, *віра на що* — *віра у що*. Правда, варіантність більше спостерігається в оригінальних творах (писаних сучасними священнослужителями) на зразок проповідей, листів-пошань, тлумачень Святого Письма, молитов, що друкуються, зокрема, у таких періодичних виданнях України, як «Благовіст», «Наша віра», «Рідна церква», «Церковні дзвони», «Добрий пастир», в зарубіжних — «Українське православне слово», «Патріярхат», «Світло», «Голос Христа Чоловіколюбця» та ін.

Що ж вирізняє мову існуючих в Україні культів? Що дає підстави долучити її до загальновідомих п'яти стилів: художнього, наукового, офіційно-ділового, розмовно-побутового та стилю масової інформації, виділивши ще конфесійний? Найприкметніша риса цього стилю — значна кількість так званих маркованих слів, тобто пристосованих до використання саме в конфесійному стилі. Серед них слова, зрозумілі досить обмеженому колу людей, переважно служителям церкви. Напр.: *стихира* — церковна пісня з біблійним сюжетом; *дискос* — невелика таріль, куди кладеться хліб для освячення і перетворення його у тіло Христове, означає і ясла і гроб Спасителя; *ектенія* — ряд молитовних прохань, які виголошує диякон або священник, а слідом — всі присутні на літургії. Чимало й таких слів, що зрозумілі практично кожному віруючому, на зразок *провидіння*, *архангел*, *херувими*, *послух*, *катехізис*. Дуже характерні складні слова. Напр.: *Богочоловік*, *водосвяття*, *Богоявлення*, *Богородиця*, *богозневага*, *всеприсутність*, *чудотворець*, *чоловіколюбний*, *триєдиний*, *Однороджений*. У конфесійному стилі є свої усталені словосполучення типу *Божий промисел*, *Небесний Отець*, *Царство Боже*, *раб Божий*, *Тайна вечеря*, *Божя воля*, *Святий дух*, *Свята Трійця*, *блаженна смерть*.

Марковані елементи кожного стилю мають відповідне стильове значення, яке мінімально залежить від контексту, тому такі засоби легко впізнати, де б вони не трапилися. Стильове значення порівняно сталі. В окремих випадках його зазначають словники нарівні з лексичним значенням слів чи тлумаченням виразів (пор. ремарки *розм.*, *поет.*, і *церк.*). Коли говоримо про конфесійний стиль, його марковані засоби мають конфесійне значення. Разом з тим, це значення може змінюватися, що спостерігаємо при досить широкому і частому використанні відповідних засобів в інших стилях. Так сталося, зокрема, з словами *Бог*, *церква*, *ікона*, *священник*, *писанка*, *пасха* тощо, стильове значення яких у розмовно-побутовому, а нерідко художньому й стилі масової інформації істотно ослаблюється. При цьому лексичне значення залишається незмінним.

Та є слова, що потрапивши в інші стилі, набули нового, переносного значення. Пор.: *благовістити* — у прямому розумінні «дзвоном сповіщати про початок церковної відправи» і переносно — «сповіщати, повідомляти про будь-що»; *благодать* — «щедроти, дари Бога» і переносно «всьяке добро, багатство»; *гріх* — «порушення Божих заповідей» і переносно — «поганій вчинок, недогляд, помилка»; *антихрист* — «противник Ісуса Христа» і переносно — «лайливе слово на погану людину»; *молитися* — «проказувати слова молитви, звертаючись до Бога» і переносно — «благати, дуже просити, а також схилитися перед кимось, чимось». Нарешті, існують ще й такі слова, що не мали і не мають поза конфесійним стилем якогось стильового значення. Вони нейтральні, причому лексичне значення їх цілком «світське» на зразок згадуваних *хліб*, *брат*, *учитель* тощо. В конфесійному стилі ці слова вживаються в іншому розумінні, нерідко стають символами, а саме: *хліб* означає тіло Христа, *вино* — його кров, *Учитель* — сам Христос, *діти*, *чада*, *брати і сестри* — віруючі в Христа, *голуб* — Дух Святий. У конфесійних текстах вони виступають у ролі стильових омонімів.

Прикметно, що стилістичне значення, тобто додаткове експресивне забарвлення, у стильових омонімів може бути різним. Так, *благовістити*, *благодать*, *гріх* у прямому значенні не позначені експресією, вони нейтральні. А от у переносному — стилістично забарвлені. Перші два — урочисті, піднесені, останнє — емоційно виразне.

Інакше з словами *ридати*, *повідати*, *оскверняти*, *уста*, *чоло*, *отець*, *діяння*, *правиця*, *рамено*. Їхнє лексичне значення «світське», проте саме їм віддається перевага в конфесійному стилі, а не синонімам *плакати*, *розповісти*, *поганити*, *губи*, *лоб*, *батько*, *діла*, *права рука*, *плече*. Напр., у Біблії (в перекладі І. Огієнка) читаємо: «І Він покликав народ, і промовив до нього: «Послухайте та зрозумійте! Не те, що входить до *уст*, людину *сквернить*, але те, що виходить із *уст*, те людину *сквернить*»; «їхнє *рамено* їм не допомгло, а *правиця* Твоя та *рамено* Твоє, та Світло обличчя Твого, бо Ти їх уподобав». Виділені слова — урочисті. Це їхнє стилістичне значення. Урочистість, піднесеність передають ті самі засоби й у інших стилях, зокрема в художньому та масовій інформації. Напр.: «Все вимріяне в ній: *чоло* й *уста*, І очі чорні — трошечки косі» (Д. Павличко); «[Кирило] *Правицю* підніс для благословення» («Людина і світ»). Особливість слів розглядуваного типу полягає у тому, що вони набувають стильового значення відповідно до сфери використання. В конфесійному стилі — це конфесійне значення, в художньому — художнє, в стилі масової інформації — значення цього стилю. Отже, в даному випадку йдеться про використання в конфесійному стилі стильово багатозначних засобів.

Конфесійний стиль має також синтаксичні прикмети. Найвиразніша з них — це інверсійний порядок слів, у реченні та словосполученні, що постійно підкреслює урочисту піднесеність мови релігійного змісту. Напр.: «А Ісус їм сказав: «Пророка нема без пошани, — хіба тільки в вітчизні своїй та в домі своїм!» (Біблія); «Символи-ікони говорять нам про цю славу Божу» («Голос Христа Чоловіколюбця»); «Варті ми безодні пекельної» («Наша віра»). Інверсія є нормою усталених словосполучень типу *Матір Божа*, *Син] Божий*, *Господь Всемогутній*, *Різдво Христове*, *Господь наш Ісус Христос*. Інверсійні утворення характерні й для інших стилів. Наприклад, в конфесійному, художньому та стилі масової інформації вони мають спільне урочисте значення. А от у науковому стилі, зокрема у термінологічних словосполученнях типу *шавлія лікарська*, *катаракта рідка*, інверсійні утворення — стилістично нейтральні. А тому, не маючи спільного ні стилістичного, ні стильового значення, вони виступають синтаксичними стильовими омонімами щодо аналогічних утворень у конфесійних (та інших) текстах.

Мова культових творів, апелюючи до наших духовних переживань, дуже образна, в ній багато алегорій, перифразів. Напр., у Біблії читаємо: «Пошліть на роботу серпа, бо жниво дозріло»; «Уставай, світися Єрусалиме, бо прийшло твоє світло, а слава Господня над тобою засяяла!»; «Ви — сіль землі. Коли сіль ізвітріє, то чим насолити її? Не придасться вона вже нінащо, хіба щоб надвір була висипана та потоптана людьми». Багатство художньо-образних прийомів — особливість не лише мови перекладної культової літератури, але також оригінальної — мови проповідей, послань, тлумачень Святого Письма, молитв, складених священослужителями української церкви. Напр.: «Божий промисел призначив цій Церкві бути дріжжями-квасом, натхненником і вершителем тієї єдності» («Патріархат»); «Ті, що були сліпими, знову можуть дивитися очима віри. Ті, що були глухими, знову можуть чути вухами віри» («Християнський голос»), «Йде час благої сівби, прийдуть в світ істинні християни-воїни Іллі і Єноха, гряде Армагедон» («Наша віра»); «На хресті неволі віками мучилася наша рідна Українська Церква» («Благовіст»). Для творення образів часто використовуються слова *виноградник*, *апостол*, *нива*, *світло*, *овоч*, *корм*, *катакомби*, вирази *духовні очі*, *хліб життя*, *духовний хліб*. Напр.: «У *Винограднику* Рідної Церкви» («Наша віра»); «*корм* наших душ» («Голос Христа Чоловіколюбця»); «І, звертаючи наші *духовні очі* до небесних хоромів триєдиного Бога, з радістю кличу словами тропаря» («Благовіст»).

Підсумовуючи сказане, відзначимо: конфесійний стиль, як жоден інший, характеризується надзвичайною концентрованістю маркованих одиниць — стильово однозначних, багатозначних та омонімічних, де помітно домінують перші. Має своєрідну

художньо-виражальну систему. За коротку історію свого відродження (з кінця 80-х років ХХ ст.) в Україні, в своєму природному мовному середовищі, цей стиль уже зараз є повноцінним складником материкової літературної мови, чому значною мірою завдячуємо неперервному його функціонуванню в мові діаспори. З відживленням конфесійного стилю поновились і його традиційна роль у літературній мові — роль потужного джерела поповнення виражальними засобами інших стилів, хоча сам він зазнає мінімальних впливів.